

ПЕРЕДМОВА

Шановний читачу!

Перед тобою особливе видання. Це збірник творчих, наукових текстів, авторам яких від 14 до 17 років! Дослідницькі роботи цих молодих людей, присвячені долі українського єврейства в часи Другої світової війни, історії Голокосту на теренах України, побачили світ завдяки власному вибору авторів та допомозі, яку їм надали вчителі, що виступали в ролі наукових керівників цих учнівських робіт. Саме такі творчі роботи, а ще й велика кількість інших робіт, що не потрапили до цього збірника, вже багато років, а точніше – десять, презентуються та захищаються учнями з усієї країни на щорічному Всеукраїнському конкурсі учнівських робіт «Історія та уроки Голокосту» в Києві. Український центр вивчення історії Голокосту, з нагоди X ювілейного конкурсу, вперше публікує вибрані роботи молодих дослідників. Це кращі роботи переможців та призерів останніх конкурсів. Проте ці роботи, як і інші, не були б написані, якби не конкурс! Тому варто звернутися, хоча б стисло, до вже десятирічної історії цих інтелектуальних змагань...

Свого часу історики вивели закономірність ущільнення подій, суть якої полягає у збільшенні кількості важливих подій з плином століть. Якщо прийняти таку концепцію, то варто визнати, що і десять років можуть стати приводом до спогадів і висновків. Ідея шкільного конкурсу з історії Голокосту виникла в середовищі вчителів історії в 2000 році після одного з перших навчально-методичних семінарів з цієї тематики, що відбувся в Києві завдяки ініціативі різних громадських організацій. Постало питання практичного використання набутих знань. Крім звичайного використання набутих знань у навчальному процесі, що розумілось само собою, майже відразу з'явилася ідея використати досвід Малої академії наук і влаштувати конкурс учнівських дослідницьких та творчих робіт. Головним ініціатором та фактично автором ідеї конкурсу виступив учитель історії київської школи № 102 Ілля Медвинський. Завдяки його зусиллям було створено організаційний комітет конкурсу. Цю ідею підтримав Центр єврейської освіти України, за його підтримки та при участі Міністерства освіти та науки України в квітні 2001 року відбувся перший конкурс «Історія і уроки Голокосту». 33 учня та 20 викладачів були його учасниками.

Про зацікавленість змаганнями юних істориків свідчила присутність на конкурсі відомих в Україні дослідників історії Голокосту. Рівень досліджень, виступи учнів, жвава дискусія під час обговорення, здається, справили приємне враження на присутніх. Словом, перший млинець, усупереч прислів'ю, вишов далеко не глевким, відтак були закладені міцні підвалини для продовження конкурсів у майбутньому.

Серед різноманітних освітніх конкурсів, що мали і мають місце на теренах України, важко знайти такий, в якому все, що пов'язано з підготовкою та проведенням конкурсу, підтримувалось би виключно за рахунок громадських організацій. Під час перших двох конкурсів таку функцію виконував Центр єврейської освіти України та Асоціація єврейських громад та організацій України (ВААД України). Починаючи з третього конкурсу повну відповідальність за проведення учнівських інтелектуальних змагань взяв на себе Український центр вивчення історії Голокосту. За цей період Центр знаходив різні установи та фонди, що допомагали в організації конкурсів. Окремо треба відзначити Євроазійський єврейський конгрес та його керівника п. Й. Зісельса, саме ця інституція найбільше підтримувала й продовжує надавати допомогу в проведенні конкурсів.

З огляду на досвід минулих років є підстави визнати, що засадничі аспекти конкурсів виявились напрочуд сталими і не потребують істотних змін, у будь-якому разі в найближчій перспективі. Концепція інтелектуального змагання базується на декількох важливих принципах. Отже, перший з них – це стимулювання здібних учнів до поглибленого вивчення подій і обставин Голокосту на загальному тлі Другої світової війни та формування у них історичного світогляду. Друге концептуальне завдання – це становлення і розвиток навичок аналітичної історичної праці в попередньо визначеній формі письмового дослідження, вміння відбирати та аналізувати факти, робити логічні узагальнення і висновки. Додамо до цього таку необхідну учням здібність послідовно і водночас стисло викладати літературною мовою головні положення праці під час захисту, а також якісне ведення полеміки.

Умови проведення конкурсу також виглядають досить стабільними, хоча протягом років вони зазнавали певних змін. У перших трьох учнівських конкурсах ще не діяв принцип попереднього відбору робіт, допускались практично всі, хто виявив бажання. Іншою постійною умовою стало рецензування робіт досвідченими фахівцями з проблематики історії Голокосту і, одночасно, людьми, які мають досвід спілкування з дитячою аудиторією. Детально пояснюючи позитивні та негативні якості робіт, рецензенти, крім іншого, здійснюють певний навчальний процес, що робить наступні творчі звершення школярів більш змістовними і досконалыми. Мовне питання під час конкурсів вирішується найбільш толерантним способом; як писати, так і захищати учнівські

дослідження дозволяється українською або російською мовою, за бажанням автора. До речі, за всі конкурсні змагання був один випадок захисту роботи за бажанням конкурсантки англійською мовою, що, до честі учнівської аудиторії, було сприйнято позитивно. Під час перших конкурсних змагань взагалі не розподілялись призові місця, а всіх учасників, залежно від якості роботи та захисту, ділили на учасників і лауреатів. Починаючи з 2006 р. відбувся перехід до загальноприйнятої схеми визначення переможців і призерів, напевно, так буде тривати і надалі. Загалом, будь-які позитивні пропозиції щодо умов проведення конкурсу від учнів, вчителів, організаторів і членів журі постійно збираються, аналізуються і впроваджуються в подальшу практику.

Безпосереднє проведення конкурсів набувало певних сталих рис, поступово вдосконалюючись. Перші два конкурси відбувались у пленарному режимі, причому один тривав два дні, а другий – чотири. Спочатку учні та вчителі зацікавлено сприймали доповідь про виконане дослідження, а потім особисто брали участь в обговоренні, ставлячи питання або полемізуючи з автором. Наступні конкурси тривали переважно три дні, а захист проводився одночасно в двох групах. Деяка економія часу дозволяла влаштувати учасникам зустрічі та тематичні бесіди, проводити круглі столи, прес-конференції та інші форми спілкування. Завжди цікаво та невимушено відбувається оголошення переможців і вручення призів.

Розповідь про конкурс була б неповною, якщо не згадати організаторів конкурсу, рецензентів, членів журі, адміністраторів, словом, усіх тих, без чиєї копії праці наші щорічні зустрічі взагалі б не відбулись. Це передовсім співробітники Українського центру вивчення історії Голокосту: А.Ю. Подольський, М.І. Тяглий, Н.В. Ющенко, Н.М. Сінельнікова, наші колеги дослідники: Ж.М. Ковба, В.Р. Нахманович, Т.О. Чайка, Ю.В. Смілянська, А.І. Фредекінд, висококваліфіковані вчителі Н.С. Сременко, С.Л. Кандеєва, І.Б. Медвинський. Звичайно, це не всі колеги, яким конкурс завдячує своїм існуванням і, сподіваємось, доволі високим рівнем, а лише ті, хто віддає йому свій час і сили багатьох років. З моменту початку проведено 9 конкурсів, у яких взяло участь 357 учасників і заслухано 334 роботи. Загальна кількість робіт дещо менша, тому що окремі роботи писали декілька учнів. Принагідно зауважимо, що деякі школярі виступали в конкурсі з різними роботами до трьох років підряд і цей фактор також потрібно враховувати.

Щодо тематики робіт. Накопичений досвід попередніх років дозволяє чітко виокремити три головні напрями досліджень. Це регіональні, біографічні і загальнотематичні роботи. В перших конкурсах домінували якраз роботи загальної тематики, присвячені таким явищам Голокосту, як антисемітизм і його вплив на геноцид євреїв, існування гетто, таборів смерті, рух опору, колаборація, і як антитеза цього ганебного явища – порятунок приречених людей.

Такий ухил неважко зрозуміти, адже з історією людської трагедії ще тільки знайомились і учні, і вчителі. Напевно, тому дослідження носили оглядовий характер, а автори збивались на пошук та виклад якомога більшої кількості фактажу. З плином часу характер робіт видозмінювався, опис поступався місцем аналітиці (звичайно, в кращих роботах), тобто відбувався цілком законо-мірний і позитивний процес. У свою чергу регіональний напрям має на меті з'ясувати обставини життя та трагічної долі єврейської громади в рідному для автора населеному пункті або регіоні. Колись, плануючи перші конкурси і проводячи їх, організатори вважали саме цей напрям найбільш перспективним, сподіваючись через учнівський пошук ознайомитись з ще не відомими сторінками минулих подій. Певною мірою це сталося, і зазначений напрям продовжує існувати.

Третій напрям біографічних робіт взагалі рекомендується конкурсантам-початківцям, учням 14–15 років, як попередній і підготовчий етап. Такий вибір значно полегшує підбір фактичного матеріалу, його послідовний виклад, формулювання висновків та узагальнень. Разом з тим залишається простір для самостійного пошуку й аналітики, звичайно, на доступному віковому рівні. Звертає на себе увагу потяг дітей насамперед до позитивних постатей, таких як Януш Корчак, Рауль Валенберг, Мордехай Анелевич, відомих Праведників серед народів світу тощо. Не оминають вони і персоналії нацистів, намагаючись пояснити собі та оточуючим природу зла в людині методом персоніфікації. Кількість таких робіт ніколи не була значною, але вона залишається досить сталою. Необхідно також згадати як окремі тематичний напрям творчі роботи: нариси, оповідання, вірші, малюнки. Їх важко аналізувати, а ще важче систематизувати, однак вони постають у спогадах як щось оригінальне і самобутнє завдяки художнім здібностям їх творців. Наш конкурс переважно науково-дослідницький, але організатори завжди радо вітають серед учасників художні твори та їх авторів.

Якщо спробувати створити колективний портрет конкурсанта, то виходить така картина. Для початку визначимо його вік. Він коливається між 15 і 16 роками, що в загальних рисах неважко обґрунтувати. Учням молодшого віку складно виконати наукове дослідження на належному рівні, хоча на наших зустрічах і траплялися досить цікаві роботи восьмикласників, та все ж це скоріше виняток, ніж правило. Для дев'ятого класу це перша проба пера, визначення власних можливостей порівняно з іншими учасниками, у деяких випадках вибір наступної теми. Десятий клас, особливо за наявності досвіду, створює умови для написання праці, що відповідає доволі високим вимогам учнівського форуму.

За гендерними ознаками серед конкурсантів домінують дівчата (близько 60 відсотків). Можливо, цьому сприяє підвищена емоційність проблематики

Голокосту, можливо, інші обставини – це ще належить з'ясувати. Поки що доводиться констатувати, що у конкурсу переважно жіноче обличчя і стосовно учнів, і стосовно вчителів. Досить важливою обставиною для оцінки особистих якостей конкурсантів буде, як це не дивно, місце їх проживання. Перші конкурси позиціонувалися як регіональні, тому на них виступали виключно представники Києва та області. На конкурс 2001 р. прибули представники 5 міст, на наступний – 8. Загальний рівень історичної підготовки у них досить високий, те ж саме можна сказати і про знання подій Голокосту, в усякому разі для найбільш здібних учнів. Навіть зараз приємно згадати роботи і виступи Олени Бабакової, Григорія Дмитренка, Тамари Шошиашвілі, Віталія Боброва, Олександри Андрусик, Віталія Школьного, Людмили Іванової, Катерини Горелової, Ельміри Багірової, Максима Климова і багатьох інших.

Конкурс поступово перетворився на загальноукраїнський захід, і це скоріш перевага, ніж недолік. Перед початком X конкурсу є всі підстави констатувати, що з 25 областей України та Автономної Республіки Крим у конкурсі взяли участь, щонайменше, представники 23 регіонів. Школярів з великих міст серед конкурсантів порівняно небагато, здебільшого це вихідці з районних центрів та сіл або селищ міського типу. Поширення мережі Інтернет вирівнює стартові можливості великих центрів і периферії. Якщо ж порівнювати склад учнів за показником традиційного поділу України на Право- і Лівобережну, то тут зберігається відносно паритет. А щоб обґрунтувати таке твердження, наведемо прізвиська і місце проживання хоча б частини переможців та призерів останніх конкурсів. Це Олена Кушнір з м. Біла Церква Київської області, Анатолій Самсонов з м. Радивилів Рівненської області, Анастасія Десятова із с. Мішково-Погорілове Миколаївської області, Марія Аврамишина, Роман Семенюк та Іван Чечурін з Кременця, Микола Прийма з м. Суми, Інна Мітюкова з Донецька, Ганна Карповська з м. Дніпродзержинськ, Анастасія Радченя із с. Киликиїв Хмельницької області.

Успіхи конкурсантів були б, звичайно, неможливі без допомоги і підтримки наукових керівників, а це в абсолютній більшості – шкільні вчителі історії. Серед них завжди переважали досвідчені фахівці з багатим педагогічним стажем і вмінням організувати науково-пошукову роботу. Крім того, вони володіли вмінням неформально спілкуватися з дітьми, розуміти їх проблеми і турботи. Тут маємо можливість подякувати цим колегам, які протягом дев'яти років були разом з нами: Світлані Кандеєвій з Києва, Надії Єременко з Броварів, Світлані Занько з Білої Церкви, Тамарі Шепелявенко із с. Стави Київської області, киянам Віталію Малаховському, Михайлу Савченку, Інні Савицькій, Жанні Бабенко і Вікторії Трухачовій з Кривого Рогу, Наталії Герасим з Чернівців, Дмитру Десятову з Миколаївської області, Вікторії Кедук із Сімферополя. Вони приєдналися до конкурсу, коли він вже набув певної сталості, і додали, як

яскраві особистості, нових привабливих рис. Усі вони брали активну участь не лише в конкурсі, а й у багатьох заходах Українського центру вивчення історії Голокосту.

І, нарешті, тепер маємо змогу повернутися до структури та принципів побудови цього збірника науково-дослідних учнівських робіт. Під час підготовки цього видання ми врахували досвід наших колег з російського Центру та Фонду «Холокост», які останнім часом публікували збірники творчих робіт учасників та лауреатів Міжнародного конкурсу, присвяченого історії Голокосту («Мы не можем молчать»)*. Проте, на відміну від видань наших російських колег, в яких тексти молодих дослідників опубліковані частково, ми подаємо тексти конкурсних робіт у повному обсязі. За нашим переконанням, у такому разі ми маємо можливість побачити реальне становище щодо усвідомлення цієї теми серед молодого покоління нашої країни, яке саме місце Голокост займає в історичній пам'яті, в індивідуальній та колективній, школярів України. Наше завдання – не надрукувати так звані «зразкові» тексти, а продемонструвати читачеві справжній рівень, на якому тема Голокосту присутня в суспільній свідомості молодого покоління України. Саме тому ми подаємо тексти в тому вигляді, в якому вони написані молодими авторами, виправляючи тільки граматичні помилки, а також фактографічні – шляхом посторінкових посилань. Ми не подаємо титульні листи робіт, надаємо лише ті ілюстрації та фото, які безпосередньо стосуються тексту роботи, прибираючи ілюстративний матеріал загального типу (у деяких випадках додатки не вміщено у зв'язку з браком місця або з недостатньою якістю наданих зображень; але наявність переліку додатків у планах робіт дає можливість читачеві отримати уявлення про їхній зміст), залишаємо імена авторів та наукових керівників перед початком тексту роботи, а також подаємо рецензію науковця після тексту. В Додатку наводимо Положення про конкурс.

Збірник, який ви тримаєте в руках, є своєрідним підсумком проведених конкурсів. Переконані, що вони будуть тривати й надалі, адже пошуки здібної молоді і дослідження в царині Голокосту не повинні припинятися. Сподіваємось, що в перспективі з'являться навчальні та практичні семінари для школярів та їх наукових керівників, це помітно підвищить якість творчого доробку, а публікації учнівських робіт після кожного чергового конкурсу стануть доброю традицією Українського центру вивчення історії Голокосту.

Від редакції

* Напр., див.: Мы не можем молчать. Школьники и студенты о Холокосте. Вып. 2 / Сост. А.Е. Гербер, Д.В. Прокудин / Под ред. И. Альмана. – М.: «Academia», Фонд «Холокост», 2006. – 378 с.